27

UNELE PROBLEME ALE CERCETĂRII LIMBII TRACO-DACICE ŞI ALE URMELOR EI ÎN ROMÂNĂ

DE

ARITON VRACIU

1. În ultima vreme, studierea limbii tracilor, inclusiv a aportului traco-dac în procesul de formare a limbii române a constituit obiectul mai multor investigaţii. Amploarea cercetărilor se manifestă în variate moduri:

a) organizarea de congrese şi simpozioane internaţionale de tracologie, unde problemelor de limbă li se acordă un loc central;

b) crearea de institute şi publicaţii speciale sau specializate, periodice ori neperiodice, în diverse ţări [1];

c) publicarea mai multor monografii despre limba traco-dacilor [2];

d) completarea şi corectarea repertoriului lui D. Dečev despre resturile limbii tracilor [3]; pornind de la completările şi rectificările ce i s-au adus (de I. I. Russu, Vl. Georgiev, K. Vlahov, Ž. Velkova etc.), se va putea alcătui un *Thesaurus* al limbii traco-daco-getice, deosebit de util în cercetările ulterioare;

e) definirea raporturilor dintre traco-dacă şi celelalte limbi indo-europene [4];

f) depistarea elementelor traco-dace din română, în primul rînd, în materie de vocabular: α) pe de o parte, argumente noi în favoarea soluţiilor mai vechi; β) pe de alta, descoperirea unor elemente lexicale de substrat îndeosebi în urma comparaţiei cu baltica, armeana şi indo-iraniana; γ) un aspect nou al cercetărilor îl constituie confruntarea elementelor de vocabular preroman din română şi albaneză nu numai cu cele din aria indo-iraniană, ci şi caucaziană [5];

---

[1] În ceea ce priveşte situaţia de la noi vezi D. Berciu, *Institutul de tracologie*, în SCIV, 31, 1980, 1, p. 153–154.

[2] Vezi Pandele Olteanu, *Cercetarea monografică a limbii popoarelor strămoşeşti: geto-daco-tracii — Realizări, corectări şi propuneri —*, în vol. *Interferenţe*, Bucureşti, 1978, p. 7–33. Este suficient să reamintim monografiile realizate de I. I. Russu (*Limba traco-dacilor*, ed. a II-a, Bucureşti, 1967), G. Reichenkron (*Das Dakische rekonstruiert aus dem Rumänischen*, Heidelberg, 1966), Vl. Georgiev (*Trakite i technijat ezik*, Sofia, 1977), I. Duridanov (*Ezikăt na trakite*, Sofia, 1976) şi de alţii.

[3] *Die thrakischen Sprachreste*, ed. I, Viena, 1957; ed. a II-a, 1976.

[4] În legătură cu aceasta vezi studiul nostru: *Unele consideraţii asupra raporturilor dintre traco-dacă şi alte limbi indo-europene*, în LR, XXIX, 1980, 3, p. 281–284.

[5] Vezi îndeosebi A. Riza, *Concordances lexicales entre éléments roumains anciens et éléments relevant des aires iranienne et caucasienne*, în „Studia et acta orientalia", VIII, Bucureşti, 1971, p. 29–45. Formarea viitorului cu „a voi", articolul postpus şi repriza pronumelui s-ar explica, după părerea unor specialişti, prin tracă şi ilică, pentru care există analogii în limbile cartvelice, deci caucaziene de sud.

g) precizări în legătură cu romanizarea [6] (respectiv, grecizarea, slavizarea) traco-dacilor.

Progresele în materie de lingvistică tracă stau într-un raport direct cu studiile de indoeuropenistică.

Desigur, dacă s-ar descoperi o inscripție (un text) mai mare, am putea cunoaște incomparabil mai bine esența și particularitățile idiomului traco-dacilor, pe care să le raportăm la celelalte limbi indo-europene. Inscripțiile de pe inelul de la Ezerovo și de la Grădiștea Muncelului *(Decebalus per Scorilo)*, de care s-a făcut, inutil, atîta caz, nu spun mare lucru, deoarece: a) prima nu a fost descifrată, deși mulți afirmă contrariul; b) a doua oferă prea puțin material din care să se poată trage o concluzie certă.

În măsura în care Institutul român de tracologie, creat în anul 1979, va ști să asigure o participare activă a lingviștilor la dezbaterea multiplelor probleme de specialitate referitoare la structura limbii traco-dacilor, relațiile ei cu idiomurile indo-europene înrudite, contactul cu latina (în procesul de formare a limbii noastre), urme în română etc., studiile tracologice vor cunoaște un progres sensibil, așteptat de toată lumea. Căci, fără a diminua în vreun fel însemnătatea cercetărilor de istorie și arheologie, trebuie să recunoaștem, totuși, că tracologia s-a impus, în primul rînd, prin studii asupra limbii [7].

2. Problema, atît de controversată, dacă **traca propriu-zisă** și **daca (daco-getica)** sînt **limbi diferite**, dar îndeaproape înrudite, ori numai **dialecte** ale aceleiași limbi, deși merită, în parte, atenția care i s-a acordat, nu poate fi soluționată în prezent. Dealtfel, ea comportă și implicații extralingvistice. Într-adevăr, „diferența dintre «limbă» și «dialect» este foarte aproximativă chiar în istoria modernă...; distincția nu este în esență de ordin lingvistic, ci mai degrabă social-politică. O polemică asupra problemei «limbi sau dialecte?» [8] mi se pare oarecum deplasată cînd e vorba de geografia lingvistică a protoistoriei și a zorilor istoriei" [9]. Fără îndoială, e greu de spus cît de mult trebuie să difere între ele două idiomuri, pentru a putea spune că avem a face, într-un caz, cu **două limbi diferite**, în altul — cu **două dialecte** ale aceleiași limbi. „Atît limba (o anumită limbă naturală), cît și dialectul se definesc prin aceleași tipuri de trăsături. Limba și dialectul sînt entități semiologic similare. «Dialectul este o abstracțiune nu diferită de limbă», spune R. H. Robins. Iar L. Rienzi: «forma particulară a unei limbi e întotdeauna un motiv de interes în sine și opoziția limbă — dialect, cel puțin în anumite faze ale studiului, trebuie ștearsă: ambele sînt numai structuri». Aceasta ar fi prima dificultate. Urmează o alta: cum poți să te decizi asupra statutului unui idiom, cînd jumătate din criterii pledează pentru «limbă», jumătate pentru «dialect»? Să alegi talerul pe care este așezat criteriul cel mai

---

[6] Vezi, de pildă, I. Fischer, *Aspectul lingvistic al romanizării Daciei*, în LR, XXVII, 1978, 2, p. 189–191.

[7] Dealtfel, în ultima vreme se vorbește tot mai mult de caracterul interdisciplinar al tracologiei.

[8] Cînd ne referim la trică, geto-dacă, frigiană, ilirică etc.

[9] I. C. Drăgan, *Unitatea lingvistică tracă*, în „Noi, tracii", 1978, 1, Supliment, p. 6.

important ? Dar care este acest criteriu ?" [10] Cum arată însă I. Duridanov [11], hotarele dintre *traca* propriu-zisă și *dacă* pot fi trasate numai cu aproximație [12]. În plus, între cele două zone lingvistice au existat tot felul de contacte, influențe și infiltrații (în ambele sensuri).

Se prea poate ca limbile paleobalcanice (traco-dacă, frigiană, ilică, veche macedoneană etc.) să fi constituit o arie dialectală în cadrul indoeuropenei ; ca argument a fost invocat faptul că limbile în discuție cunosc, toate, în măsură mai mare sau mai mică, fenomenul de trecere a consoanelor palatale în sibilante. Așa-zisele excepții, cu alte cuvinte, diverse tipuri de depalatalizare, apar pretutindeni înaintea sonantelor. Aceleași cazuri, imposibil de explicat poziționa1, au paralele în alte limbi „orientale" (de exemplu, în balto-slavă) [13].

Mutația consonantică se consideră a fi unul dintre cele mai vechi fenomene fonetice, proprii limbilor preantice din sud-estul Europei ; ea reprezintă, deci, o manifestare a arhaismului sistemului fonologic indo-european din această zonă [14]. Dealtfel, Carpații constituie o veche vatră lingvistică indo-europeană.

Într-o lucrare, devenită celebră [15], I. Duridanov a arătat că, în privința raporturilor genetice, traca stă cel mai aproape de limbile baltice [16]. În a doua jumătate a secolului trecut însă, P. de Lagarde considera că traca, împreună cu frigiana și alte limbi dispărute, făcea parte din grupul indo-iranian al limbilor indo-europene, concepție împărtășită și de B. P. Hasdeu. Spre sfîrșitul secolului, această idee eronată este abandonată. Totuși, multă vreme, problema nu fusese rezolvată în mod satisfăcător : traca era grupată la un loc cu **frigiana**, de exemplu de P. Kretschmer, și este încă tratată ca atare [17], iar apoi cu **ilira**. În ceea ce privește raporturile dintre **traca** și **ilira** trebuie să admitem că ele se vor fi caracterizat nu numai prin deosebiri, ci și asemănări. „Există foarte multe apropieri ce îngăduie să socotim traca și ilira ca două limbi strîns înrudite, să le considerăm, așa cum au făcut-o unii învățați, ca o « grupă illiro-tracă ». În sprijinul existenței unei mari apropieri ar putea să pledeze și originea comună a unor cuvinte din limbile moderne română și albaneză, cuvinte de origine preromană, care indică un substrat comun străvechi sau foarte strîns înrudit. Din cele prezentate pînă acum, și avînd în vedere argumentele pro și contra, cu forțe egale, ținînd totodată seama de afinitățile dintre limba română și limba albaneză, considerăm că ipoteza

---

[10] V. Iancu, *Cu privire la semiologia raporturilor dintre limbă și dialect*, în CL, XXIII, 1978, 1, p. 18.

[11] În *Ezikăt na trakite*, p. 118.

[12] Cf. și K. Vlahov, *Trakijski lični imena. Fonetiko-morfologični proučvanija*, Sofia, 1976, p. 28 : termenii *trac*, *daco-moesian* sînt ceva convențional, ei nu pot fi absolutizați. În schimb, Vl. Georgiev, *op. cit.*, este de părere că avem a face cu două realități etnice și lingvistice distincte.

[13] În legătură cu aceasta vezi și V. P. Neroznak, *Paleobalkanskie jazyki*, Moscova, 1978, p. 16—18.

[14] Vezi și V. P. Neroznak, *op. cit.*, p. 18.

[15] *Thrakisch-dakische Studien*, erster Teil : *Die thrakisch- und dakisch-baltischen Sprachbeziehungen*, Sofia, 1969.

[16] În legătură cu raporturile dintre *traco-dacă* și *baltică (balto-slavă)* vezi și K. Vlahov, *Kăm văprosa za trako-dako-baltijskite otnošenija*, în „Godišnik na Sofijskija Universitet. Filologija", 64, 1970, 1, p. 57—109.

[17] De pildă, de I. I. Russu, *op. cit.*, p. 50 : limba „de tip tracic a frigienilor..."

înrudirii dintre cele două limbi poate fi preferată"[18]. Pe la mijlocul și în cea de-a doua jumătate a primului mileniu i.e.n., traco-daca, frigiana, vechea macedoneană, ilira și greaca alcătuiau o uniune lingvistică.

Compararea materialului lingvistic traco-dac (nume proprii și lexic, procedee de formare a cuvintelor) cu cel baltic îmbogățește, evident, cunoștințele noastre despre limba tracilor și daco-geților. Astfel, unele dintre numele analizate de I. Duridanov[19], care anterior erau explicate în mod nesatisfăcător sau se considera a fi necunoscute, capătă acum interpretări clare, datorită faptului că, atît în ceea ce privește forma, cît și sensul, li s-a găsit un suport în baltică. Concluzia cea mai importantă se leagă de problema poziției limbii traco-dacilor în cadrul familiei lingvistice indo-europene[20]. În esență, I. Duridanov admite că, aproximativ în mileniul al III-lea i.e.n., traco-dacii și balții erau vecini.

3. Cum s-a văzut la primele trei congrese internaționale de tracologie, ca și la unele dintre congresele de lingvistică și filologie romanică, studierea elementului autohton continuă să rămînă una dintre problemele fundamentale ale istoriei limbii noastre[21]. Nu există, se pare, un alt sector al istoriei limbii române, în care chestiunile controversate să fie mai numeroase ca aici[22]. Din motive obiective, dar și subiective, problema aceasta n-a putut fi și nici nu este de așteptat să fie prea curînd soluționată integral și acceptabil. În consecință, orice nouă cercetare privind : a) ponderea elementului autohton în constituirea limbii române (urme în fonetică, gramatică, derivare, vocabular, onomastică)[23], b) influența substratului asupra limbii latine din Dacia, c) distribuția elementelor autohtone în dialectele limbii române, d) circulația termenilor de substrat în textele noastre mai vechi[24] etc. trebuie încurajată (cu atît mai mult investigațiile pe teme concrete, strict delimitate). Astfel, se poate aminti faptul că studierea raporturilor de sinonimie, în româna veche, între elementele de substrat și cuvintele de alte origini

---

[18] I. C. Drăgan, *Noi, Traci. Istoria multimilenară a neamului românesc*, vol. 1, Craiova 1976, p. 89. Dimpotrivă, după Vl. Georgiev (*op. cit.*, p. 235—239 ; id., *Thrace et illyrien*, în „Linguistique balkanique", VI, Sofia, 1963, p. 71—74), deosebirile dintre *traică* și *ilirică* sînt aproximativ similare cu cele existente între *iraniană* și *latină* ; cf. și G. Ivănescu, ILR, p. 251 : „... după cîte au dovedit cercetările lingvistice de pînă astăzi, limba ilirică era mult deosebită de cea traco-dacă, deși ambele limbi aparțineau familiei indo-europene".

[19] Vezi *Thrakisch-dakische Studien*.

[20] Vezi și lucrarea noastră : *Sur la méthodologie des recherches dans le domaine des rapports linguistiques du thraco-dace et des autres langues indo-européennes*, în *Thraco-Dacica*, București, 1976, p. 315—326.

[21] Cum sublinia la cel de-al II-lea Congres Internațional de Tracologie J. Hubschmid, „ce sont surtout les Roumains qui se sont occupés des questions du substrat" (*Quelques aspects du problème du substrat dans la langue roumaine*, Heidelberg, 1976, p. 2), ceea ce înseamnă că, pînă la urmă, tot ei vor trebui să rezolve majoritatea problemelor controversate.

[22] Vezi și A. Vraciu, SLG, p. 91—124.

[23] Între studiile mai noi putem cita : J. Hubschmid, *Etymologische Beiträge*, 1. *Baltă*, în RRL, XXIV, 1979, 4, p. 343—352 ; id., *Vorarbeiten für das rumänische etymologische Wörterbuch*, 2. *Brîu*, *ibidem*, XXV, 1980, 1, p. 5—12 ; I. Nuță, *Un cuvînt de origine autohtonă : strugur (e)*, în LR, XXVIII, 1979, 5, p. 505—509 ; I. I. Russu, *Moștenirea traco-dacă oglindită în terminologia românească*, în SCIV, 31, 1980, 1, p. 91—99.

[24] Am cita, în acest sens, teza de doctorat elaborată de Adriana Ionescu, *Lexicul românesc de proveniență autohtonă din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea* (vezi *Rezumatul*, București, 1978).

reprezintă un aspect al cercetării abordat pînă acum aproape exclusiv doar de Adriana Ionescu, în teza sa de doctorat, citată deja. Pe de altă parte, în această lucrare autoarea evidențiază poziția solidă a autohtonismelor în limba română din perioada amintită (mai ales cînd ele nu aveau sinonime).

4. Examinarea atentă a tuturor faptelor lingvistice (și istorice) atestă importanța și vitalitatea elementului autohton în limba română, idee pe care o întîlnim tot mai des în unele lucrări recente, în care este relevată atît ponderea, însemnată (cantitativ și calitativ vorbind), cît și capacitatea derivativă a cuvintelor preromane din română. Dealtfel, în faza inițială (cea mai veche), numărul elementelor traco-dacice din vocabularul limbii române era mult mai mare ca astăzi. În schimb, în materie de sunete, influența autohtonilor a fost și a rămas foarte puternică, majoritatea prefacerilor fonetice explicîndu-se prin baza de articulație și de audiție specifică populațiilor anteromane din Dacia [25].

5. Fără îndoială, elementele de substrat din română trebuie căutate: 1) în rîndul cuvintelor cu etimologie nesigură sau necunoscută; 2) în corespondentele româno-albaneze (faza iliră și cea traco-dacă); 3) în comparația cu alte limbi vechi balcanice și indo-europene (îndeosebi baltică, armeană, indo-iraniană, celtică etc.); 4) în rîndul unor cuvinte considerate greșit a fi fost împrumutate din alte limbi (erori explicabile fie prin stadiul cercetării etimologice, fie sub influența unor idei preconcepute). Exemplul tipic îl constituie concordanțele româno-baltice (acolo unde mulți vedeau împrumuturi slave, trebuie să vedem acum continuarea unei stări mai vechi, indo-europene). Desigur, progresul cercetărilor privind traco-daca și relictele ei vii depinde într-o măsură considerabilă de aplicarea unei metode complexe, care să țină seama de situațiile concrete.

6. Elementele preromane din română nu sînt împrumuturi din albaneză, ci moșteniri din substrat, înrudit, la nivel indo-european, cu protoalbaneza. „Termenii pe care româna îi are în comun cu albaneza provin dintr-o limbă care a fost vorbită odinioară în Peninsula Balcanică și care a lăsat urme ale existenței sale în română și albaneză, întrucît corespondențele fonetice dintre aceste două limbi ne împiedică de a explica termenii prin albaneză, în română, și prin română, în albaneză" [26]. Trebuie, deci, respinse părerile, eronate, ale unor lingviști (îndeosebi străini), după care în română unele cuvinte puse de specialiști pe seama substratului nord-dunărean și pontic ar fi izolate în limba noastră, repre-

---

[25] Cl. și G. Ivănescu, *O nouă teorie despr eformarea limbilor romanice și despre cauzele schimbărilor limbii*, în RFRG, V, 1961, 2, p. 366: „Dar teoria substratului explică, desigur, mai toate schimbările fonetice petrecute în epoca de formare a limbilor romanice. Obiecția care s-a adus adesea teoriei substratului, că nu toate particularitățile limbilor preromanice s-au transmis limbilor romanice, nu poate fi luată în considerație: din diferite cauze — amestec cu alte populații, achiziția unor noi habitudini articulatorii etc., poporul autohton evoluează cu vremea în ce privește organele articulatorii. Dar, dacă luăm în considerare momentul de dezorganizare a sistemului, substratul este cauza aproape a întregii evoluții fonetice, din acel moment (de formare a limbilor)..."

[26] Al. Rosetti, *Schiță de istorie a limbii române de la origini pînă în zilele noastre*, București, 1976, p. 23; id., ILR, p. 268 ș.u.

zentînd, în fond, împrumuturi din albaneză. Or, pe de o parte, cum a demonstrat Adriana Ionescu, în teza citată *supra*, în suficiente cazuri izolarea acestor termeni în română este numai aparentă, pe de alta, româna are de la traco-daci și elemente de vocabular, pentru care nu se găsește un corespondent în albaneză [27].

7. Elementele transmise limbii române din graiul dacilor au fost clasificate de noi în **certe** și **foarte probabile**, fără a ignora însă faptul că există și cuvinte care au fost **greșit** atribuite substratului [28] (în primul rînd, deoarece cei care s-au ocupat cu astfel de probleme nu erau familiarizați cu criteriile riguroase ale etimologiei științifice și nici suficient de prudenți în aprecieri).

Evident, criteriile adoptate pentru a identifica elementele de substrat din română trebuie definite mai exact, punînd, adică, mai mare preț pe faptele oferite de alte limbi indo-europene, nemărginindu-ne, deci, cum procedează destui cercetători (îndeosebi din trecut, dar și de astăzi), la comparația cu albaneza. Astfel, analiza unor particularități ale structurii numeralului românesc [29] nu este exclus să indice o origine tracică, dovezile fiind furnizate nu numai de albaneză, ci și de baltică și armeană (este vorba de numeralele de tipul lui *unsprezece*, *doisprezece*... *nouăsprezece*, pentru care există analogii în baltică : cf. let. *vienpadsmit*, *divpadsmit*... *devinpadsmit*), ceea ce înseamnă că nu se mai poate admite, în acest caz, o influență slavă.

După cum se știe, etimologia cuvîntului *doină* a fost discutată în repetate rînduri — ultima dată, se pare, de Al. Rosetti, care susține originea slavă (slovacă) a termenului românesc, deoarece „nici una din etimologiile propuse nu rezistă la un examen critic" [30]. Reamintim faptul că B. P. Hasdeu explica termenul românesc, pentru care există corespondente în limbile baltice, prin substrat [31]. Trebuie spus că s-au formulat unele obiecții, foarte serioase, după părerea noastră, împotriva originii slave a *doinei* [32]. După I. Duridanov, *o* în loc de *a* [33] (cf. lit. *dainà* ⟨i.-e. *deiō (deiə-)* „hüpfe", let. *daina* „cîntec [lituanian, leton] popular" s-ar explica prin influență slavă [34]. Vytautas Rimša exclude ipoteza potrivit

---

[27] Cf. și G. Ivănescu, ILR, p. 257 : „Limba română posedă un mare număr de cuvinte de origine traco-dacică, care nu se găsesc în albaneză (cea mai bună dovadă că românii sînt traco-daci romanizați, iar albanezii, iliri neromanizați)".

[28] Vezi A. Vraciu, SLG, p. 115—117.

[29] Vezi Gh. Bolocan, *Observații asupra numeralelor românești*, în LR, XVIII, 1962, 2, p. 131—135 ; I. Coteanu, *În legătură cu structura numeralului românesc*, ibidem, p. 137—138, dar, îndeosebi, Gr. Brînceș, *Originea structurii numeralului românesc*, în SCL, XXIV, 1973, 5, p. 507—510, unde sînt explicate analogiile și concordanțele dintre română și albaneză în acest sector.

[30] ILR, p. 624 ; ibidem, p. 610 ; vezi și SCL, XXI, 1970, 3, p. 273—274 ; *Sur dr.* doină, în *Acte XII*, p. 1317 ; ML, p. 152.

[31] Vezi amănunte la D. Caracostea, *Poezia tradițională română — Balada populară și doina*, vol. al II-lea, București, 1969, p. 450—479 (studiul datează din 1959) ; A. Vraciu, SLG, p. 118—124.

[32] Vezi P. Caraman, *Acte XII*, p. 1317 ; D. Șandru, *ibidem*, p. 1318—1319 ; V. Pisani, citat de Al. Rosetti în ML, p. 152.

[33] În graiuri există însă și *daina* (cu *a*) : cf. și G. Ivănescu, ILR, p. 257 : „...ardelenii au avut cîndva forma *doină*..."

[34] Vezi *Thrakisch-dakische Studien*, p. 94.

căreia rom. *doină* ar fi fost împrumutat direct din lituaniană [35] sau prin filieră slavă. „Existența termenului în slovacă, singura limbă în care a fost semnalat, nu e tocmai sigură. Apoi e greu de admis ca un termen atît de caracteristic limbii noastre să fi fost împrumutat din graiurile slovace. Mai degrabă poate fi vorba, în slovacă, de un împrumut din română (prin păstorii care au ajuns cu turmele pînă în Slovacia).

Explicația printr-un vechi element autohton, cum se gîndea Hasdeu, pare mai plauzibilă" [36]. Prezența lui *o* în tr. Γόνδαι [37], unde sunetul în cauză este originr (deși ne-am fi așteptat să avem *a*), se explică, probabil, prin faptul că în tracă **a* putea fi, ca și balt. **a* [38], fonetic labializat. Atare situație a lui *a* va fi favorizat, mai tîrziu, datorită și influenței slave, îndeosebi în diftongii de tipul *oi*, *ol* etc., trecerea lui, în multe cazuri, în rom. *o* [39].

După părerea lui V. Rimša [40], rom. *colnic*, înrudit cu lit. *kálnas* „munte", let. *kalns* „id.", bg. (dial.) *kólnik*, ser. *kȍlnīk* „drum de care", lat. *collis* (**coln-*) „colină, deal", v. sax. *holm* „Insel, Woge, Meer" are sensuri care pot fi mai vechi. Dintre acestea, cel mai vechi — „deal" — este apropiat de lit. *kálnas*, let. *kalns* și coincide chiar cu lit. *kalvà* „deal", let. *kalva* „id." [41]. Lingvistul lituanian admite că termenul *colnic* va fi existat în limba dacilor (*o* în loc de *a* poate să fi apărut aici sub influență slavă) [42]. V. Rimša precizează că, datorită accepțiilor lui, rom. *colnic* nu poate fi considerat un împrumut din bulgară. Termenii bg. *kólnik* și ser. *kȍlnīk* n-au fost moșteniți din protoslavă. Într-adevăr, dacă ei ar avea origine slavă meridională, ne-am fi așteptat ca aici să se producă metateza (adică să avem, potrivit cu norma fonetică, nu *kolnik*, ci ***klanik*). Este puțin probabil ca rom. *colnic* și corespondentele lui slave meridionale să provină din lat. *collis* și sufixul slav *-nik* (aceste cuvinte nu aveau cum prelua din latină rădăcina mai veche **coln-*, deoarece în perioada romanizării limba latină folosea deja, în locul formei reconstruite **coln-*, forma *coll-*).

Pe de altă parte, trebuie avut în vedere că în limbile baltice cuvintele sînt derivate de la verbele lit. *kélti* „a ridica", let. *celt* „id.", care au corespondente în alte limbi indo-europene, nu însă și în cele slave. Interesant de semnalat este și faptul că lit. *kẽlias* „drum, cale", let. *ceļš* „id.", de asemenea, derivă de la verbele *kélti* și, respectiv, *celt*, ceea ce vine în spri-

---

[35] Vezi și A. Vraciu, SLG, p. 118—124, unde, între altele, este criticată și opinia lui G. Bogaci, după care termenul ar fi pătruns în limba română în secolele al XIII-lea — al XIV-lea direct din lituaniană sau prin intermediul polonei.

[36] D. Șandru, *Acte XII*, p. 1318; cf. și G. Ivănescu, ILR, p. 257, unde este acceptată fără rezerve originea dacică a termenului *doină*, în acord deplin cu etimologia propusă de B. P. Hasdeu.

[37] Vezi V. N. Toporov, *K frakijsko-baltijskim jazykovym paralleljam*, în *Balkanskoe jazykoznanie*, Moscova, 1973, p. 45.

[38] Vezi V. Mažiulis, *Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (Deklinacija)*, Vilnius, 1970, p. 11—40; Z. Zinkevičius, *O razvitii baltijskogo vokalizma*, în *Balto-slavjanskij sbornik*, Moscova, 1972, p. 5—14.

[39] Vezi V. Rimša, *Nekotorye balto-paleobalkanskie leksičeskie sootvetstvija (Na materiale sovremennych južnoslavjanskich jazykov)*, în „Kalbotyra", XXVI (2), Vilnius, 1976, p. 75.

[40] *Op. cit.*, p. 74—76.

[41] *Ibidem*, p. 74.

[42] Cf. și cele spuse *supra* în legătură cu rom. *doină*.

jinul părerii, potrivit căreia a fost posibilă o evoluţie a sensului de la „deal" la „drum".

Nu putem să nu relevăm, ca fiind foarte fructuoasă, recurgerea la metoda reconstrucţiei interne, utilizate pînă în prezent mai ales de Gr. Brâncuş în studiile sale consacrate elementelor de substrat din limba română.

Un progres mai accentuat şi mai cert în cercetarea elementelor de substrat din limba română poate fi doar rezultatul unui efort colectiv şi, evident, al schimbului de opinii.

8. Deşi, pe de o parte, nimeni nu-şi poate propune să exprime în cifre absolute ponderea elementului autohton în limba română, iar, pe de alta, avînd în vedere că întreaga problemă trebuie reconsiderată, ne-am putea întreba, totuşi, dacă nu cumva îndeosebi Hasdeu, Reichenkron, Hubschmid şi alţii vor fi fost îndreptăţiţi să accepte un număr mult mai mare de cuvinte autohtone în română (care urmează a fi depistate în rîndul celor cu etimologie nesigură sau obscură/ total necunoscută). Nu ne este îngăduit să ignorăm faptul că numărul elementelor lexicale româneşti, a căror origine se consideră necunoscută, reprezintă mai bine de 4 000 de unităţi. În rîndul lor multe vor fi fiind de la populaţia autohtonă, iar altele reprezintă, desigur, împrumuturi (mai vechi sau mai noi), rezultate ale evoluţiei unor forme latineşti neatestate sau inovaţii pe teren romanic. Pe de altă parte, există şi cuvinte a căror etimologie se consideră cunoscută, care însă, la o analiză mai profundă, se dovedesc a fi avînd altă obîrşie, chiar autohtonă, ceea ce înseamnă că numărul elementelor de substrat ar putea fi mai mare. După părerea noastră, bazată pe probe şi exemple noi, influenţa elementului autohton în limba română este mult mai importantă decît se crede în genere, idee a cărei valabilitate urmează să fie demonstrată mai pe larg. Astfel, pe de o parte, s-a admis (W. Bahner, de pildă) [43] că numărul elementelor autohtone din română nu-l întrece pe al celor din alte limbi romanice, în sensul că e la fel de mic. Dimpotrivă, J. Hubschmid admite că cifra aceasta s-ar ridica la cîteva mii. Nu este exclus ca în română substratul să fi jucat chiar un rol mult mai însemnat decît în restul limbilor romanice.

Împotriva unor concepţii susţinute de diverşi învăţaţi, noi considerăm că, în prezent, dispunem de probe mai concludente şi de metode mai sigure care ne permit să postulăm existenţa unei influenţe destul de puternice din partea limbii vorbite de populaţia autohtonă din Dacia fără întrerupere pînă la topirea ei în limba latină, şi nu numai în vocabular, ci şi în fonetică şi gramatică, apoi în toponimie şi hidronimie. Dar pentru aceasta trebuie efectuate studii concrete, de amănunt. Un exemplu semnificativ ne-a oferit mai de mult Al. Graur [44], iar, recent, G. Ivănescu[45]. Oricum, cercetările etimologice trebuie să tindă spre a identifica, în mod cît mai obiectiv, obîrşia cuvintelor de provenienţă incertă/ neclară, ţinînd seama de contribuţiile valoroase din trecut, care însă urmează să fie puse

---

[43] Vezi *Die lexikalischen Besonderheiten des Frühromanischen in Südosteuropa*, Berlin, 1970, p. 21–35.

[44] Vezi „Romania", LIII, 1927, p. 539–552 şi *Mélanges linguistiques*, I, Paris–Bucureşti, 1936, p. 71–84.

[45] Vezi ILR, p. 259–263.

de acord cu datele mai noi ale ştiinţei.[46] Se cuvine subliniat aici faptul că, din păcate, uneori etimologiştii, căutînd cu orice preţ să dea soluţii noi pentru originea unor cuvinte, resping fără temei explicaţii mult mai plauzibile ale cercetătorilor de altădată. Ar fi însă o iluzie să credem că vom putea răspunde prea repede la întrebările pe care le ridică etimologia tuturor cuvintelor din limba română. Este bine să ne amintim mereu de A. Meillet, care, referindu-se la limba franceză, vorbea de un fel de condamnare a autorilor de dicţionare etimologice, deoarece aceştia se vedeau parcă obligaţi să propună soluţii etimologice pentru absolut toate unităţile lexicografice, adoptînd, deci, o atitudine incompatibilă cu rigorile ştiinţei.

SIGLE ŞI ABREVIERI

Acte XII = Actele celui de-al XII-lea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică, vol. al II-lea, Bucureşti, 1971; *balt. = baltic(ă)*; *dial. = dialectal*; *i.-e. = indo-europeană*; G. Ivănescu, *ILR = Istoria limbii române*, Iaşi, 1980; *lat. = latină*; *let. = letonă*; *lit. = lituaniană*; *RFRG = Revista de filologie romanică şi germanică*, Bucureşti; *rom. = română*; Al. Rosetti, *ILR = Istoria limbii române*, I. *De la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1978; id., *ML = Mélanges linguistiques*, Bucureşti, 1977; *SCIV = Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie*, Bucureşti; *scr. = sîrbocroată*; *tr. = tracă*; *v. sax. = veche saxonă*; A. Vraciu, *SLG = Studii de lingvistică generală*, Iaşi, 1972.

Ianuarie 1980

Facultatea de filologie
Iaşi, Calea 23 August 11

[46] Vezi şi monografia noastră: *Limba daco-geţilor*, Timişoara, 1980.